

СОФИЙСКИ
ЛИТЕРАТУРОВЕДСКИ
СЕМИНАР

ВРЕМЕТО НА МЕТАМОРФОЗАТА

ОПИТИ ВЪРХУ КАФКА

Боян Манчев
Дарин Тенев
Еньо Стоянов
Камелия Спасова
Мария Калинова
Миглена Николчина
Радосвет Коларов

Contents

Foreword	7
The „Metamorphosis“ of Franz Kafka: Transfigurations of Estrangement	15
<i>Radosvet Kolarov.</i>	
Modelling, Metamorphosis:	
Kafka’s Formal Indications	33
<i>Darin Tenev</i>	
Metamorphosis and Subtraction:	
Logic and Biography in the Spectre of the Human	59
<i>Miglena Nikolchina</i>	
Negative <i>Anagnorisis</i>: a Series of Negations in Kafka	93
<i>Maria Kalinova and Kamelia Spassova</i>	
<i>Die Umkehr</i>: the Chiasmic Transformations of Gregor Samsa ..	113
<i>Enyo Stoyanov</i>	
Beyond The Work: the Metamorphosis of the Story	137
<i>Boyan Manchev</i>	
Abstracts (in Bulgarian)	153
Abstracts (in English)	159

Съдържание

Уводни думи.....	7
„Метаморфозата“ на Франц Кафка: преображения на отчуждението.....	15
<i>Радосвет Коларов</i>	
Моделиране, метаморфоза: формалните указания на Кафка.....	33
<i>Дарин Тенев</i>	
Метаморфоза и изваждане: логика и биография в призрака на човешкото	59
<i>Миглена Николчина</i>	
Негативен анагнорисис: серия от отрицания при Кафка....	93
<i>Мария Калинова и Камелия Спасова</i>	
Обратът: хиазмичните трансформации на Грегор Замза...	113
<i>Еньо Стоянов</i>	
Отвъд творбата: метаморфозата на разказа.....	137
<i>Боян Манчев</i>	
Резюмета.....	153
Abstracts	159

Софийски литературоведски семинар

ВРЕМЕТО НА МЕТАМОРФОЗАТА

(опити върху Кафка)

българска, първо издание

Коректор **Габриела Манова**

Компютърна обработка **Любен Козарев**

Оформление на корицата **Румен Хараламбиев**

Формат **16/60/90**

Обем **20 п.к.**

Дадена за печат **декември 2016**

Излязла от печат **декември 2016**

Предпечат и печат **Изток-Запад**

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Боян Манчев, Дарин Тенев, Еньо Стоянов,
Камелия Спасова, Мария Калинова, Миглена Николчина,
Радосвет Коларов, автори, 2016

© Издателство „Изток-Запад“, 2016

ISBN 978-619-152-976-6

Уводни думи

На девети януари 2014 година, на вътрешна сбирка на Софийския литературоведски семинар авторите в настоящия сборник взеха решение наред с теоретичните обсъждания да започнат да четат конкретно произведение. Радосвет Коларов предложи „Метаморфозата“ на Франц Кафка. Прочитите имаха за задача първоначално очертаване на общото поле на теоретичното начинание тъкмо през внимателно разгърнатата аналитика на произведението, което да служи като критически апарат за формулирането на проблематика, надхвърляща творбата. Защото „Метаморфозата“ на Франц Кафка може да бъде четена, за да се разбере по-добре произведението, но този разказ може да се използва и като инструмент, за да се мисли какво е метаморфоза, за да се тълкува съвремието, за да разбере днешният човек по-добре самия себе си. А тъкмо проблематиката на метаморфозата, на видоизменението е един от ключовите пунктове, в които се събират теоретичните интереси на членовете на Софийския литературоведски семинар. Интересът, свързан с метаморфозата, е не само тематичен, но и методологически. Как може да се мисли метаморфозата, как метаморфозата явно или скрито е проникнала вече в самата мисъл, която я осмисля? Има ли различни видове метаморфози, може ли да се видоизмени самото видоизменение и каква би била ролята на теорията при една такава задача? Как се изменя историята на измененията, коя е точката, в която общо-

то между метаморфоза и метаморфоза се оказва непрозрачна омонимия? Как се е изменял преди и как се изменя сега човекът, какви са преплитанията между метаморфозата на човека и метаморфозите на нечовешкото? Как да се мисли формата в своето неспирно трансформиране? И какво е отношението между литературните форми и трансформации и философския въпрос за метаморфозата? Това са част от водещите за нас въпроси, което направи предложението на Радосвет Коларов изкусително за всички ни.

И разказът на Кафка се оказа сполучлив избор в повече от едно отношение. В продължение на година и половина авторите отново и отново се връщаха към разказа от нова перспектива, като удържаха общата критико-теоретична задача да се търси нов път за четене на литературни творби и заедно с това да се използват произведенията и историята на тяхната интерпретация, за да се очертае по-добре настоящият контекст и да се открият различни философски перспективи, съпротивляващи се срещу социалното осакатяване на пространството на мисълта. Залогът да се чете точно „Метаморфозата“ е не само в онова, което днешният ден позволява да се провиди в разказа след всичко случило се през XX и началото на XIX век, но и във възможностите, които творбата създава, критическият въпрос изобщо да бъде формулиран.

Есента на 2015 година, по проект към Факултета по славянски филологии и с подкрепата на Културния център на Софийския университет беше организиран и научен форум, на който бяха изложени част от резултатите от направените изследвания. Това събитие съвпадна щастливо със стогодишнината от първото публикуване на творбата на Кафка. В съкратен вид текстовете бяха впоследствие публикувани в *Литературен вестник*, останал въпреки всички атаки през годините една от малкото арени за свободно мислене.

След прочит на различните преводи, авторите решиха да използват този на Венцеслав Константинов.¹ Заглавието обаче е заето от превода на Димитър Стоевски.² Заглавието на Константинов „Преображението“ има религиозна конотация, но същевременно препраща към образа и неговата промяна, които са сред основните интереси на членове на Софийския литературоведски семинар. Оригиналното немскоезично заглавие – *Die Verwandlung* – не съдържа образ или форма, но не съдържа и „морфе“, поради което отказът на Константинов от употреба на чуждицата „метаморфоза“ ни се струва оправдан. Става дума за изменение, което сякаш не предполага каквато и да е сигурност не само на изходната, но и на всяка форма. Същевременно с превод като „Метаморфозата“ се хвърля мост към една дълга литературна традиция, възвеждаща към Овидий, която е особено важна. Не по-малко важно е това, че по този начин ще може да се покаже или поне подскаже как предложените прочити подемат, развиват и трансформират понятия, вече въведени от някои от авторите в предишни техни работи.

Текстовете, събрани в настоящия сборник, са обединени от множество нишки, които ги пресичат по-скрито или по-явно, без с това да налагат изкуствена и излишна хомогенност. Нека бъдат споменати само три от тези нишки.

(1) Първата е въпросът за метаморфозата. В своето произведение Кафка е превърнал самата метаморфоза в мълчалив въпрос, но въпросът за метаморфозата вече предполага метаморфози на въпроса, който така се разпръсва по различен начин в различните текстове. При Радосвет Коларов той е

¹ Вж. Франц Кафка. „Преображението“. – В: *Преображението*, прев. Венцеслав Константинов, Пловдив: Христо Г. Данов, 1982, с. 56–107.

² Вж. Франц Кафка. „Метаморфозата“, прев. Димитър Стоевски. – В: *Метаморфозата и други разкази*, София: Фама, 2011, с. 5–62.

въведен през основополагащото питане за процесуалността на трансформацията и това питане е подето практически във всички останали текстове. При Миглена Николчина то е отнесено към начина, по който в самото си видоизменение човешкото остава като фантомен крайник – обречено да остане зациклено в своята превърнатост (*Verwandlung* е също така заглавието на Маркс за трансформацията на капитала) или, напротив, да бъде „извадено“ към радикална промяна. Еньо Стоянов, Мария Калинова и Камелия Спасова мислят процесуалността на трансформацията също и през структури на разказа. Калинова и Спасова така въвеждат понятието негативен анагнорисис, модифицирайки Аристотел, за да обозначат движението от знание към незнание, и обвързват онова, което се разгръща като повествователна структура, с интерпретация на метаморфозата като протяжност на отрицанието. Еньо Стоянов и на структурно, и на съдържателно равнище показва как процесуалността и непрекъснатостта на метаморфозата в разказа предполагат особен хиазмичен обрат, който той проследява. Пишещият тези редове в собствения си текст свързва питането за процесуалността от една страна с въпроса за преобратимостта на метаморфозата, а от друга – с несигурността на субекта на метаморфоза. Боян Манчев в своя анализ го подема, за да покаже по какъв начин метаморфозата в разказа е също и метаморфоза на разказа, което предполага специфична рефлексивност на самия разказ.

(2) Втората нишка е времето. Времето на историята и времето на нейното разказване, но също времената на четене на разказа, парадоксалната темпоралност на метаморфозата. Проблемът за времето по отношение на творбата на Кафка повдига собствено наратологични въпроси (ролята на ретроспекциите, функцията на гледната точка и т.н.), но също така поставя философски, политически, естетически и етически проблеми и то не само за самата творба, а и за тези, които я четат.

Радосвет Коларов демонстрира как времето на съзнание-то на Замза изостава от времето на неговото тяло и как това е втъкано в самата повествователна тъкан. Миглена Николчина и Еньо Стоянов подемат и развиват в други насоки същия проблем за разликата между времето на съзнанието и времето на тялото на героя. Заедно с това Николчина подчертава значимостта на времената, в които разказът се чете и как това се оказва решаващо за една или друга интерпретация в дългата серия от прочити. Специално внимание тук е обърнато на онези събития, които са направили възможно четенето на Кафка и в България по времето на Студената война – едно изказване на Сартър в Москва през 1962 година и две конференции в Либлице върху Кафка, които слагат началото на трети период на рецепция на писателя в страните от социалистическия блок. Заедно с това, тя реконструира и времевите серии, в които творбата се вписва, като прави връзки с романтици като Хофман и Мери Шели, но отвъд тях – през Декарт и Ламетри, Кристофър Марлоу и Джон Милтън, назад до Пико дела Мирандола.

Боян Манчев също се спира на конференциите в Либлице, но за да подемем по-внимателно другата, френската линия, с Роже Гароди, Сартър, Батай, Бланшо. Още по-важна за Манчев обаче се оказва странната темпоралност на самия разказ с особеното отлагане на времето след чудодейното събитие на превръщането в насекомо, отлагане, което ще доведе до затваряне на това време. Тази темпоралност той свързва с проблематизирането на родовата връзка и възпроизводството на рода, а оттук напреженията с бащата, изпълнили творбите на писателя, са разкрити като своеобразен темпорален проблем за функционалността на формата.

Важен момент от критиката върху Кафка реконструира Еньо Стоянов с интерпретацията си на Беняминово писмо до Шолем, в което обратът е видян като месианската катего-

рия на Кафка. Мария Калинова и Камелия Спасова поставят акцент върху друг момент от рецепцията на писателя – прочитът на Адорно, който използват, за да развият криптоонтологично разбирането си за отношението между негативност и време през внимателно проследяване на разнообразните „все още“ и „вече не“.

В своя текст авторът на тези редове обръща внимание на времето повторение на случващото се със Замза преди и след превръщането му в насекомо, за да покаже как метаморфозата се разгърща също като край на метаморфозата.

(3) Третата нишка (която ще бъде спомената като последна, за да се избегне снизходителността към читателите, подканени да открият други) е нишката, която пряко свързва творбата на Кафка със съвременността. Става дума за засегнатата от всички текстове в сборника съвременност, несвоевременната съвременност на разказа, който говори за настоящи проблеми. При Радосвет Коларов на преден план е изведен провалът в комуникацията. При Миглена Николчина същият този провал, повторен от структурата на хетеротопната омонимия, разпростряла се от двете страни на Желязната завеса, се оказва пряко свързан с тежкия въпрос за човека и неговите граници и с проблема как този въпрос може да бъде зададен днес. Мария Калинова и Камелия Спасова превеждат въпроса за човека и неговите граници като въпрос за жертването и изключването, което не позволява жертване, и го отнасят към проблематиката на отрицанието и формите на съпротива, които то поддържа възможни или прави невъзможни. При Боян Манчев въпросът за човека е разтроен през отказа от (ре)продуктивност, прекъсващ рода; рефлексивността на самата форма, правеща възможен този отказ; и устояването на метаморфозата като рефлексивност отвъд алтернативата на някакво квазимесианско чудодейно събитие, което не може да се случи другояче освен като провал. Еньо Стоянов поде-

ма въпроса за нечовешкото в човека, който през логиката на обратата, проследена от него, води до идеята, че метаморфозата се проваля не защото Замза става не-човек, а обратно – защото ставането му не-човек е превръщането му твърде много в човек, хиазъм, зад който стои един икономически проблем, повдигнат и от пишещия тези редове с не много скрита критика към съвременния диктат на неотложността и неговия продукт – умората от настояще.

Предложените текстове така се опитват да изпълнят една тройна задача. На първо място, те очертават теория, извлечена от самото произведение, а не налагана отвън. В този опит се връща вярата, че е възможно познание за художествено-то произведение и не всичко е просто релативна фантазия на критика. На второ място, прочитите не са невинни, те се стремят да вземат предвид изходната си позиция, максимално ясно да укажат своите предпоставки и да ги преосмислят в хода на анализа. Това означава, веднъж, съзнание за задължеността към една интелектуална история, предполагаща реконструкции, проследявания на континуитети и традиции като защита срещу убеждението, че винаги ти си пръв, водещо до нещо, което Миглена Николчина определя като „зацикляне на началото“; и, втори път, съзнание за възела от разнородни теоретични парадигми (структуралистки, феноменологически, феминистки, психоаналитични, критико-теоретически, деконструктивистки и др.), чието развързване води все по-често до парцелизиране на знанието и критическа немощ, прикрита зад добре усвоени академични лозунги. На трето място, отчитането на собствената изходна позиция превръща критическия опит в критика и рефлексия на настоящето, може би дори онтология на настоящето, което предполага внимание към философската основа на поставяните проблеми и критико-теоретичен ексцес спрямо доминиращата конюнктурата.

„Метаморфозата“ на Кафка не дава отговорите. Но може би позволява да се формулира по-добре въпросът, въпросът за метаморфозата. Във време на все по-голямо ускорение, в което за две десетилетия се променят повече неща, отколкото преди са се променяли за две столетия, въпросът за преобразението на света и на човека стои с огромна критическа острота. Метаморфозата трябва да бъде мислена отново и отново. Тя мени собственото си понятие и се променя. В непрекъсващия разговор между история и събития, между контексти и творби, между изменение и изменение, опитът за осмисляне на промяната е опит да разберем по-добре времето, в което живеем, но също и онова, което неизбежно остава ненавременно, устояващо отвъд всичко злободневно, в сърцето на измененията на метаморфозата.

Дарин Тенев